

Palestina gjennom Frantz Fanons briller¹

Foto: Public domain / Wikimedia Commons.

Frantz Fanon på en pressekonferanse under en forfatterkonferanse i Tunis, 1957.

¹ For en omfattende presentasjon av Frantz Fanon og skrifter det refereres til i denne artikkelen, se Tore Linné Eriksen: «Frantz Fanon: Hvor kommer de gode ideene fra?», *Agora*, nr. 4. 2016-17, s. 6-68. På nett: <https://torelinneeriksen.no/wp-content/uploads/2025/04/Frantz-Fanon-2017.pdf>. Dette temanummeret av *Agora* inneholder flere artikler om og av Frantz Fanon.

Av

Tore Linné Eriksen

Historiker, bokredaktør i *Gnist* og med i redaksjonen for dette nummeret.

Frantz Fanon, den revolusjonære aktivisten fra Martinique, ville i disse dager ha fylt 100 år.

Stadig hentes han fram som inspirasjonskilde gjennom sine mange skrifter, sin deltaking i den algeriske frigjøringskampen (1954–1961), sine teoretiske bidrag om rasismens strukturelle karakter og sin betydning for å avkolonisere medisin og psykiatri.

Hadde Fanon levd like lenge som Henry Kissinger, hadde han fortsatt vært blant oss. Men han døde av kreft i 1961, bare 36 år gammel. I tillegg til at hans bøker kommer i stadig nye opplag og på stadig flere språk, kommer det nye biografier som perler på ei snor. På kort tid har vi også fått tre nye og fullverdige biografier, og «Fanon-studier» er en egen vekstindustri seg sjøl.¹

Fanons er lest, studert og diskutert langt utafor de akademiske murene. Hans betydning var særlig stor for frigjøringsbevegelsene som

kjempet mot apartheid og kolonialisme i det sørlige Afrika, og mange plakater under Soweto-opprøret i 1976 bar hans navn. I USA har han alltid vært en ledestjerne i afroamerikansk kamp fra Black Panthers på 1960-tallet til i dag, og etter mordet på Georg Floyd i 2020 blei hans portrett malt på vegger utafor politistasjoner. Han har også fått fornyet interesse hos ungdom i europeiske storbyer, der rasistisk vold og fremmedfiendtlig ekstremisme brer om seg.

I dag er det aller mest aktuelt å se Israels okkupasjon, rasistisk avhumanisering og folkemord i Palestina gjennom Fanons briller. Det gir liten trøst for dem som helst vi tro at «alt starta» 7. oktober 2023, men gir desto mer innsikt for dem som ser okkupasjon og fordriving av lokalbefolkninga som et unngåelig

1 Nigel C. Gibson, *Frantz Fanon*. Cambridge: Polity Press (2024), Adam Shatz, *The Rebel's Clinic. The revolutionary Lives of Frantz Fanon*. London: Head of Zeus (2023) og James S. Williams, *Frantz Fanon*. London: Reaktion Books (2023). Ei massiv samling på over 800 sider (!) av tidligere upubliserte arbeider er Frantz Fanon, *Alienation and freedom*, London: Bloomsbury, (2018).

I dag er det aller mest aktuelt å se Israels okkupasjon, rasistisk avhumanisering og folkemord i Palestina gjennom Fanons briller.

resultat av «bosetterkolonialisme».²

Hvor kommer de gode ideene fra?

De gode ideene kommer både fra analyse og praksis, og det er derfor nødvendig å ta en snarvei gjennom Fanons liv for å forstå hvordan disse to elementene henger uløselig sammen. Verken *Jordens fordømte* eller andre av hans sentrale skrifter blei til som abstraksjoner i elfenbeinstårnet, men springer ut av konkrete erfaringer og et liv i mange roller.

Ingen er som kjent født revolusjonær, og for Fanon lå ikke akkurat det i kortene. Familien tilhørte middelklassen i Fort-de-France, hovedstaden i Martinique, med en far som etterkommer av plantasjeslaver og ei mor med røtter i Alsace. I ungdommen var Fanon aldri i tvil om at han var fransk av karibisk opprinnelse, ikke minst gjennom kultur og språk. «Svart» var noe afrikanere var. Som ung så han med begeistring på Frankrikes revolusjonære tradisjoner,

europesk opplysningstid og idealene om frihet, likhet og brorskap, som han trodde var alvorlig ment. Bare 18 år gammel meldte han seg derfor til tjeneste i de Gaulles franske styrker på alliert side under den andre verdenskrigen. Hans begrunnelse var at det angår alle når friheten står på spill, alternativet er å være medskyldig. Han deltok i kamphandlinger både i Nord-Afrika og i Europa, og blei dekorert med Krigskorset for sin innsats. Det er utvilsomt herfra vi finner hans overbevisning om at væpnet motstand mot okkupasjon og rasisme både var legitim og nødvendig. Han kalte det ikke for Tyskland–Frankrike-konflikten, slik noen i dag foretrekker å omtale Israel–Palestina-konflikten, og forsto raskt forskjellen mellom okkupant og okkupert. Men i hæren blei han definert – og diskriminert – ut fra hudfarge, og han forsto at de høystemte frihetsidealene ikke var så universelle likevel. Til familien skreiv han: Om jeg faller i kamp, ikke si at det var i den gode saks tjeneste. Fra Fanon kan vi altså lære at «våre liberale og demokratiske verdier» ikke er så liberale og demokratiske likevel.

² Jeg bruker hermetegn, ettersom det er forskjønnende å kalle rasistiske jordokkuperanter for bosettere (eller på engelsk: settlere).

Rase er altså en sosial konstruksjon som mobiliseres som et våpen i undertrykkernes hender.

Rasisme som våpen

Fanon studerte i Lyon, der han valgte medisin med særlig interesse for psykiatri. Her møtte han studenter fra i Indokina, der franske tropper steppa inn igjen etter den nasjonale frigjøringsfronten hadde vunnet over japansk imperialisme. Samtidig hadde han en glupsk appetitt på litteratur og filosofi, og blei langt bedre skolert i europeisk tenkning, fra Hegel via Marx til Sartre og Beauvoir, enn de fleste av dem som stempler han som «anti-europeisk».

Det brutale møtet med rasismen i kolonialismens metropol ligger til grunn for hans første bok, skrevet da han bare var 26 år. I *Svart hud, hvite masker* blander han medisinsk forskning, filosofi, politisk diskusjon og egne erfaringer, der det sentrale poenget er at svart ikke er noe man er, men noe man blir gjennom de hvites blikk. Rase er altså en sosial konstruksjon som mobiliseres som et våpen i undertrykkernes hender. Det er bare å lese hvordan israelske politikere og generaler omtale palestinere som ikke-mennesker.

Som ferdig lege måtte Fanon stille seg spørs-

målet: Kan psykiatriske pasienter bli friske om de vender tilbake til et undertrykkende samfunn? Spørsmålet blei naturlig nok satt på spissen da han i 1954 tiltrådte som overlege ved en psykiatrisk institusjon i Blida-Joinville-provinsen i Algerie. Det er ikke overraskende at dette er et land med en historie som har mye til felles med Palestina. Allerede i 1830 gikk de første troppene i land for å ta fra arabere og berbere (*amizagher*) deres jord, men det tok 30 år med væpna motstandskamp før okkupasjonen blei fullført.

Frigjøringskampens nødvendighet

Både den franske staten og settlerkolonistene motsatte seg alle former for forhandlinger og kompromisser, og de blei oppmuntra av lojal økonomisk og militær støtte fra andre Nato-land. Som to integrerte provinser i Frankrike, var Algerie i praksis en del av Nato. I 1954 konkluderte Den nasjonale frigjøringsfronten (FNL) derfor med at væpnet motstand var siste utvei. Avgjørelsen var tydelig inspirert av den vietnamesiske frigjøringsfrontens seier over

Frankrike ved Dien Bien Phu tidligere samme år. Det var en kolonikrig som ifølge Nato-rådsmøtet, med den norske regjeringas stemme, var et uttrykk for «atlanterhavssamfunnets idealer». Og det var den jo.

Fanon brukte hospitalet til å skjule geriljasoldater, gi medisinsk behandling og lære dem førstehjelp, men han forlot Algerie etter tre år i protest før han blei arrestert eller myrdet. I avskjedsbrevet til koloniguvernøren het det ganske enkelt: Å tie er å være uærlig. Her slutta han seg til FLNs eksilregjering i Tunis, der han var en del av redaksjonskollektivet i avisa *El Moudjabid*. Sjøl om han var lojal til det ytterste, iblant i strid med egen samvittighet, blei han aldri en del av FLNs ledelse eller eksilregjering. Også i frigjøringskampen er det til dels motstridende tendenser, og Fanon tilhørte ei sekulær og sosialistisk retning som langt fra alle delte. Det er et trekk som det er lett å overse når striden pågår.

Strategisk kamp under politisk ledelse

Da *Klassekampen* i 2023 kåret «venstresidas kanon», hadde *Jordens fordømte* en opplagt plass. Boka blei diktert ned som et manifest i rasende hast i hans siste levemåneder, og blei utgitt ett før han døde i 1961.³ Et av stridstemaene i de mange ulike tolkningene av begrepet «vold» og legitimiteten til væpna motstandskamp, kjenner vi igjen fra vår hjemlige diskusjon om Midtøsten.

Etter min oppfatning kan Jean-Paul Sartres patosfylte forord gi grobunn for anklager om en slags ukritisk hyllest til vold. Særlig tragisk blir det når mange kritikere aldri har kommet lenger enn til forordet, samtidig som de fatter liten interesse for all dokumentasjon av en

Istedenfor å oppholde seg ved individuell vold, er Fanon forankra i et kollektivt, sosialt og økonomisk frigjøringsprosjekt

kolonikrig med rundt én million ofre og det store flertallet bak piggrådssperringer. Men istedenfor å oppholde seg ved individuell vold, er Fanon forankra i et kollektivt, sosialt og økonomisk frigjøringsprosjekt når undertrykkerne ikke åpner for frihet gjennom forhandlinger og avtale. Flere steder i *Jordens fordømte* tar han uttrykkelig avstand fra hat, spontan vold og personlig hevn, og han slår fast at en disiplinert og strategisk kamp under en politisk ledelse er det eneste alternativet.

Et annet omdiskutert og omstridt tema i *Jordens fordømte* er den skarpe kritikken som rettes mot store deler av den europeiske venstresida. Noen vil helst tro at dette handler mest om hudfarge eller etnisitet, men det var utvilsomt et resultat av det franske kommunistpartiets lunkne eller avvisende holdning til algerisk uavhengighet. Han mente at det europeiske proletariatet identifiserte seg litt for lett med egen nasjon, det vil nærmest si et «arbeideraristokrati», slik erfaringene fra Den andre internasjonale viste i utbruddet av den første verdenskrigen. Som han sjøl uttrykte: De hadde mer enn sine lenker å miste. Isteden så han for seg småbønder og fattigfolk (eller «filleproletariat») i byene i Sør som revolusjonens fortropper. Lite ante Fanon den gang at Karl Marx mot slutten av livet var åpen for at revolusjonen like gjerne kunne starte – om enn

3 Frantz Fanon, *Jordens fordømte*. Oslo: Pax Forlag, 1967.

ikke fullføres – i kapitalismens periferi som i sentrum.⁴

Advarsler mot nykolonialisme

Et annet tema hos Fanon som har gyldighet i dag, er advarslene mot å se nasjonalsang, eget flagg og plass i FN som et mål i seg sjøl. Historien gir mange eksempler på at dette har begrensa verdi om det ikke finner sted ei grunnleggende, det vil si revolusjonær, omdanning av makt- og produksjonsforhold. Tidlig erfarte han i Afrika tendenser til en ny elite av opportunistiske intellektuelle og et aspirerende borgerskap båret oppe av utenlandsk støtte. Isteden stilte han opp et folkelig og desentralisert demokrati som motvekt til en autoritær herskerklasse.

Fanons ideal var isteden et Algerie som etter frigjøringa tilhørte alle som ønsket å være algeriere, uavhengig av hudfarge, etnisitet, språk og religion. Det er verdt å merke seg at han alltid så på antisemittisme som et uttrykk for rasisme, samtidig som han i frigjøringskampen og i helsevesenet samarbeidet tett med flere som hadde algerisk-jødisk bakgrunn. Det burde interessere de her hjemme som mener at formidling av Fanons tenkning er nok til å få sin plass i antisemittismens norske historie. I ettertid er det mest påfallende hvor lite han skreiv om Palestina, men i 1967 krevde hans enke, Josie Fanon, at Sartres forord skulle fjernes på grunn av hans støtte til Israel.

Hva er frigjøringspsykiatri?

Fanon regnes i dag som en pioner når det gjel-

der å avkolonisere psykiatrien, det vil si vektlegging av sosiale livsvilkår og nødvendigheten av dyptgripende samfunnsendringer. Derfor er hans analyse av kolonialisme som et volds-system og retten til å gjøre motstand høyst aktuell, med 750 000 jødiske «bosettinger» på Vestbredden og hele Gaza som en krigssone. Språket er også det samme i mediene. Israelere er «soldater i forsvarsstyrkene», mens palestinerer heter «krigere og terrorister» i vestlige medier, akkurat som under Algeriekrigen. Det er også et sammenfall når det gjelder avhumanisering og forakt for mennesker med arabisk bakgrunn.

Fanons studier av traumer og andre psykiske lidelser under kolonialisme og okkupasjon føres derfor videre av palestinske psykiatere og annet helsepersonell. Den mest kjente av dem er Samah Jabr, som kraftigst har gjort omverdenen oppmerksom på hva som skjer på Vestbredden og i Gaza.⁵ Hun er også leder av «sjølstyremyndighetenes» psykiske helsetjeneste. Med henvisninger til Fanons teorier og praksis viser hun også begrensningene i overføring av vestlig traumebehandling.

I Palestina dreier det seg ikke om posttraumatisk stressyndrom (PTSD) hos enkeltpersoner, som etter ulykker, vold i nære relasjoner eller ved hjemkomst fra krig. Det er isteden tale om en kollektiv og kronisk situasjon, der det ikke finnes trygge steder hvor lidelsen kan bearbeides, og der helsesentra og det eneste psykiatriske sjukehuset er lagt i grus.

Det finnes ikke et eneste barn som ikke er skadd for livet. Det eneste som kan dempe lidelsene, er at okkupasjonen opphører.

⁴ Se bl.a. Kevin B. Anderson, *The late Marx' revolutionary roads. Colonialism, gender, and indigenous communism*. London: Verso (2025) og Marcello Musto, *The last years of Karl Marx, 1881–1883. An intellectual biography*. Redwood City, CA: Stanford University Press (2020)

⁵ For et intervju med Samah Jabr, se <https://beyondthefrontlines.com/samah-jabr/>